

Siyasi Süreç Modeli ve Tunus'ta “İslami Eğilim Hareketi” *

Halil Atilla SİVRİKAYA**

Öz

En-Nahda Hareketi'nin öncülü olan İslami Eğilim Hareketi'ne (İEH) odaklanan bu makalenin temel sorusu, 1981-1989 arası dönemde İEH'nin Tunus'taki toplumsal hareketlilik sürecini açıklamaktır. Bu makale, İEH'nin Tunus'ta neden ve nasıl ortaya çıktığını, bir siyasi parti kurduğunu, Tunus'taki diğer hareketlerden farklı hedefler yarattığını ve ittifak tercihlerinde, stratejilerinde ve politikalarında dikkate değer bir ılımlılık, pragmatizm ve esneklik gösterdiğini incelemektedir. Bu makale, İEH'yi Sosyal Hareket Teorisi (SHT) doğrultusunda incelemekte ve bu bağlamda, Sidney George Tarrow, Doug McAdam ve Charles Tilly tarafından geliştirilen Siyasi Süreç Modeli'ni (SSM) uygulamaktadır. Makale, SSM'yi uygulayarak Batılı olmayan yarı otoriter bir siyasi ortamda toplumsal hareketliliği incelemenin yanı sıra söz konusu dönemde değişen ve dönüşen siyasi fırsat yapılarını, örgütsel dinamikleri ve çerçeveleme süreçlerini ortaya çıkararak literatüre katkıda bulunmaktadır. İEH örneğinden yola çıkan bu makale, İslami bir hareketin devlet baskısına rağmen siyasi fırsat yapıları, örgütsel dinamikler ve çerçeveleme süreçleri aracılığıyla ılımlılıkla ayakta kalabileceğini ve tabanını harekete geçirebileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hareket Teorisi, Siyasi Süreç Modeli, İslami Eğilim Hareketi, En-Nahda Hareketi, Tunus.

* Bu çalışma, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde, Prof. Dr. Banu Eligür danışmanlığında yürütülen “*The Mobilization of the al-Nahda Movement in Tunisia (1981-2010)*” adlı Siyaset Bilimi Doktora Tezi'nin belirli bölümlerinden yararlanılarak üretilmiştir.

** Doktora Adayı, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Doktora Programı, atillasivrikaya@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5003-4987>.

The Political Process Model and “The Islamic Tendency Movement” in Tunisia

Halil Atilla SİVRİKAYA***

Abstract

Focusing on the Islamic Tendency Movement (MTI/Harakat al-Ittijah al-Islami), the predecessor of the al-Nahda Movement (Harakat al-Nahda), the primary question of this article is to explain the social mobilization process of the MTI in Tunisia from 1981 to 1989. This article examines why and how the MTI emerged; founded a political party, created distinct goals different from other movements in Tunisia, and showed remarkable moderation, pragmatism and flexibility in its preferences of alliance, strategies and policies. This article analyzes the MTI in accordance with the Social Movement Theory, and in this context, applies the Political Process Model (PPM) advanced mainly by Sidney George Tarrow, Doug McAdam and Charles Tilly. This article contributes to literature through examining mobilization in a non-Western semi-authoritarian political setting by applying the PPM, as well as uncovering the changing and transforming political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes. Drawing on the MTI case, this article argues that an Islamist movement can survive and mobilize its base via political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes through moderation despite a state repression.

Keywords: Social Movement Theory, Political Process Model, Islamic Tendency Movement, al-Nahda Movement, Tunisia

*** PhD. Candidate, Başkent University, Institute of European Union and International Relations, Department of Political Science and International Relations, PhD. Program in Political Science, atillasivrikaya@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5003-4987>.

1. Giriş

Tunus'un 1957-1987 yılları arasında ilk cumhurbaşkanı olan Habib Burgiba (1903-2000), Batı yanlısı politikalar eşliğinde Tunus toplumunu modernleştirmeye gayret etti ve İslam'ı Tunus'un modernleşmesi önünde bir engel olarak gördü. Benzer şekilde Tunus'un 1987-2011 yılları arasında ikinci cumhurbaşkanı olan Zeynel Abidin Bin Ali (1936-2019), siyasi otoriteyi kendi elinde merkezleştirip İslami hareketi baskı altında tutarak 2011 ayaklanmalarına zemin hazırladı. Başta devlet baskısı olmak üzere rejim tarafından tatbik edilen yarı otoriter uygulamalar, siyasi arenada belli bir muhalefetin oluşmasına neden oldu ve Tunus rejimine karşı ortaya çıkan en önemli siyasi muhalefet İslami Eğilim Hareketi (İEH) idi. En-Nahda Hareketi'nin öncülü olan İEH, aynı zamanda ülkenin bağımsızlığından bu yana rejim tarafından en fazla baskıya maruz kalan hareketti.

Literatüre bakıldığında, Tunus İslamcılığı ile ilgili olarak Susan Waltz, Nikki Keddie, Marion Boulby ve Bruce Maddy-Weitzman gibi bilim insanlarının, 1980'lerde Tunus'ta İslami hareketin yükselişi ve onun en önde gelen temsilcisi İEH ile ilgili çalışmalar yaptıkları görülmektedir.¹ Bu çalışmalar, Tunus'ta İslami hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında ipuçları verse de maalesef İEH'nin 1981'den 1989'a kadar yarı otoriter Tunus rejimine karşı mücadele ettiği dönemin tamamını kapsamamaktadır. Ayrıca Anne Wolf, Rory McCarthy ve Chuchu Zhang'ın sınırlı da olsa bu döneme değinerek literatüre kazandırdıkları çalışmalar dışında, yalnızca bu dönemde Tunus'taki İslami hareketin siyasi eğilimini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.²

Bu makalede, İEH, Sosyal Hareket Teorisi'ne (SHT) göre incelenmekte ve Sidney George Tarrow, Doug McAdam ve Charles Tilly tarafından geliştirilen Siyasi Süreç Modeli (SSM) uygulanmaktadır.³ SSM, kolektif

¹ Susan Waltz, "The Islamists challenge in Tunisia," *Journal of Arab Affairs* 3 (1984), 99–105; Susan Waltz, "Islamist appeal in Tunisia," *Middle East Journal* 40, 4 (1986), 651–670; Nikki R. Keddie, "The Islamist movement in Tunisia," *Maghreb Review* 1, 1 (1986), 26–39; Marion Boulby, "The Islamic challenge: Tunisia since independence," *Third World Quarterly* 10, 2 (1988), 590–614; Bruce Maddy-Weitzman, "The Islamic challenge in North Africa," *Terrorism and Political Violence* 8, 2 (1996), 171–188.

² Anne Wolf, *Political Islam in Tunisia, The History of En-Nahda* (Oxford: Oxford University Press, 2017); Rory McCarthy, *Inside Tunisia's al-Nahda, Between Politics and Preaching* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2018); Chuchu Zhang, *Islamist Party Mobilization, Tunisia's Ennahda and Algeria's HMS Compared, 1989–2014* (London: Palgrave Macmillan, 2020).

³ Charles Tilly, *From Mobilization To Revolution* (Mass: Addison-Wesley Publishing Company, 1978); Doug McAdam, *Political Process and the Development of Black*

eylemde paylaşılan ve toplumsal alanda oluşturulan düşüncelerin önemini vurgulama açısından teorik bir bakış açısı sunmaktadır.⁴ Bu model, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışını ve mobilizasyonunu analiz etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu makalede, hareketin resmi otorite gözünde görünür olmaktan imtina eden bir yapıdan (*abeyance structure*) siyasi bir partiye nasıl dönüştüğü ve hareketin siyasi fırsatlar karşısında tabanını nasıl mobilize ettiği analiz edilirken; Arapça parti dokümanları gibi orijinal birincil kaynakların yanı sıra uluslararası literatürde mevcut ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Bu makale, İslami hareketlerin, yarı otoriter sistemlerde dahi siyasi fırsatları pragmatik bir şekilde kullanarak örgütsel dinamikler ve yaratıcı çerçeveleme stratejileri aracılığıyla faaliyet gösterebildiğini ve geliştirebildiğini savunmaktadır. Nitekim İEH, Tunus'taki siyasi sistemin kapalı olması ve rejim tarafından uygulanan devlet baskısı gibi siyasi fırsat yapılarını pragmatik bir şekilde kullanabilmiştir. İEH; Kur'an kursları, dergiler, camiler, mescitler vb. yapılar yoluyla gayriresmi bir örgütlenme tesis edebilmiş, özellikle öğrenci kanadının kontrolündeki üniversite öğrenci birlikleri ve yurtlar vasıtasıyla örgütsel dinamiklerini geliştirebilmiştir. İEH, rejimin şiddet kullanmasına karşı bilinç oluşturmak amacıyla sol söylemlere ağırlık vererek sosyal adalet vb. söylemlerle toplumsal tabanını genişletebilmiştir.

2. Sosyal Hareketler Literatürü

Sosyal hareket kavramına ilişkin literatürde kabul gören ortak bir tanım bulunmamaktadır. Kaynak Seferberliği Teorisi'ni (KST) geliştiren John McCarthy ve Mayer Zald, sosyal hareketleri, bir toplumdaki sosyal yapının ve/veya gelir dağılımının belirli yönlerini değiştirmeyi amaçlayan bir dizi düşünce olarak tanımlamaktadır.⁵ SSM'nin öncülerinden Tilly'e göre, sosyal hareketler, başkalarının çıkarlarıyla mücadele eden kolektif iddiaları içerdikleri için çekişmeli siyaset tarzına örnektir ve iktidar

Insurgency (Chicago: University of Chicago Press, 1982); Sidney George Tarrow, *Power in Movement* (Cambridge, Mass.: Cambridge University Press, 1998).

⁴ Doug McAdam, John D. McCarthy ve Mayer N. Zald, "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes – Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements," içinde *Comparative Perspectives on Social Movements/Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, ed. D.McAdam, J.McCarthy ve M.Zald (Editors) (New York: Cambridge University Press, 2008), 1-20.

⁵ John McCarthy ve Mayer N. Zald, "Resource mobilization and social movements: A partial theory," *American Journal of Sociology* 82 (1977), 1212-1241.

sahiplerine karşı mücadele edilmesi nedeniyle doğası gereği siyasidir.⁶ SSM'nin bir başka öncüsü olan Tarrow, sosyal hareketleri, seçkinler, muhalifler ve otoriteyle sürekli işbirliği içinde kolektif hedeflere ve toplumsal işbirliğine dayanan kolektif meydan okumalar olarak tanımlamaktadır.⁷

Sosyal hareket çalışmaları alanında 1960'lardan bu yana yükselişte olan yeni sosyal hareketleri analiz etme gerekliliği ile gelişen iki teori öne çıkmaktadır. Bu teoriler Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli KST ve Avrupa merkezli Yeni Sosyal Hareketler Teorisi'dir. KST, mevcut eleştirilerin ifade edilmesini kolaylaştıran yapısal koşullara odaklanmaktadır.⁸ KST, bir sosyal harekete katılan bireyleri, kendi çıkarlarını arayan rasyonel aktörler olarak algılamakta ve erişilebilir kaynaklardaki, grup organizasyonundaki ve toplu eylem fırsatlarındaki değişiklikleri sosyal bir hareket için tetikleyici faktör olarak kabul etmektedir.⁹ Bu bağlamda, KST esas olarak hareket üyelerini ve destekçilerini mobilize etme konusunda hatırı sayılır bir kapasiteye sahip olan örgütler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

KST, ekonomik ve siyasi olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Bu teorinin ekonomik kolu, hareketin girişimciliği, kaynaklar ve profesyonel sosyal hareket örgütleri gibi belirli unsurlara odaklanarak bir hareketin oluşumunu incelerken, bu teorinin siyasi kolu siyasi yapılara, fırsatlara ve kısıtlamalara odaklanmaktadır.¹⁰ Bu teorinin ekonomik kolu, kolektif davranışın sosyal psikolojisinden uzaklaşarak para, emek, meşruiyet, fırsat, altyapı, sosyal ağlar, dayanışma desteği, deneyim ve kültürel kaynakların arzına odaklanmaktadır.¹¹ Bu teorinin siyasi fırsat odaklı yaklaşımı ise literatürde SSM olarak bilinmektedir ve bu makalede İEH vakası söz konusu model üzerinden incelenecektir.

⁶ Charles Tilly, *Social Movements, 1768-2004* (Paradigm Publishers, 2004).

⁷ Sidney George Tarrow, *Power in Movement* (Cambridge, Mass.: Cambridge University Press, 1998), 4.

⁸ Bob Edwards ve John D. McCarthy, "Resources and Social Movement Mobilization," içinde *The Blackwell Companion to Social Movements*, ed. David A. Snow, Sarah A. Soule ve Hanspeter Kriesi (Oxford: Blackwell Publishing, 2004), 116-152; J. Craig Jenkins, "Resource Mobilization Theory and the study of social movements," *Annual Review of Sociology* 9, 1 (1983), 527-553; McCarthy and Zald, "Resource mobilization and social movements,"

⁹ Jenkins, "Resource Mobilization Theory and the study of social movements,"

¹⁰ A.g.e.

¹¹ Bob Edwards ve John D. McCarthy, "Resources and Social Movement Mobilization," içinde *The Blackwell Companion to Social Movements*, ed. David A. Snow, Sarah A. Soule ve Hanspeter Kriesi (Oxford: Blackwell Publishing, 2004), 116-152.

Siyasi fırsat yapılarının sosyal hareketlilik için gerekli olduğuna işaret eden SSM, bu yapılardaki değişikliklerin sosyal hareketlilik üzerindeki etkilerine, muhaliflerin kullandığı strateji ve taktiklere ve hareketlerin başarı olasılıklarına odaklanmaktadır. Bu modele göre, ekonomik faktörlerden ziyade, sosyal hareketlere izin veren veya sosyal hareketleri engelleyen siyasi fırsat yapılarındaki değişimler önem arz etmektedir.¹² Siyasi koşullar değiştikçe toplumsal talepler için yeni toplumsal hareketlilik fırsatları doğabilmektedir. Fırsatların ve tehditlerin değişim halinde olması, bir sosyal hareketi, toplumsal hareketlilik aşamasından olası siyasi etkilerine kadar her yönüyle etkilemektedir.¹³

SSM’de siyasi fırsatlar, hareketin öncü aktörlerinin kolektif eylemde bulunmaları halinde çıkarlarını pekiştirme veya elde edebilecekleri mevcut faydaları iyileştirme olasılığı olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Siyasi fırsat yapılarının ana dinamikleri; kurumsallaşmış siyasal sistemin görece açıklığı veya kapalılığı, tipik olarak bir yönetim biçimini destekleyen geniş elit ittifaklarının istikrarı veya istikrarsızlığı, elit müttefiklerin varlığı veya yokluğu ile devletin baskı kapasitesi ve isteği olarak sıralanmaktadır.¹⁵ Bu dinamiklerdeki herhangi bir değişiklik sadece toplumsal hareketliliği teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal hareketliliği şekillendirebilmektedir.

Örgütsel dinamikler, toplumsal hareketliliği sağlayacak yapıların parayı, materyalleri, üyeleri ve teknolojiyi stratejik ve taktik eylemde nasıl birleştirdiğine dair ipuçları vermektedir.¹⁶ SSM’de örgütsel dinamikler, muhaliflerin kullanımına açık olan resmi ve gayriresmi örgütlenme biçimlerini ifade etmektedir. Hareketin öncüleri, resmi veya gayriresmi ağlarla entegre oldukları vakit, çerçevelmelerini belirlemelerine, kimlik inşası ve kimlik sağlama sürecini kolaylaştırmalarına ve belirli bir amaç üzerinde siyasi bilinç oluşturmalarına izin veren etkileşimli bir yapıya yerleşmektedir.¹⁷

¹² Doug McAdam, “Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions,” içinde *Comparative Perspectives on Social Movements/Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, ed. D.McAdam, J.McCarthy ve M.Zald (New York: Cambridge University Press, 1996), 23-40; David S.Meyer, “Protest and political opportunities,” *Annual Review of Sociology*, 30 (2004), 125-145.

¹³ Meyer, “Protest and political opportunities,”

¹⁴ Tarrow, *Power in Movement*, 85.

¹⁵ McAdam, “Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions,” 27.

¹⁶ Zald ve McCarthy, *Social Conflict and Social Movements*, 45.

¹⁷ Florence Passy, “Social Networks Matter. But How?” içinde *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, ed. M.Diani ve D.McAdam (Oxford: Oxford University Press, 2003), 21-48.

SSM’de çerçeveleme süreçleri, kolektif eylemi haklı çıkaran ve yönlendiren kamusal alan hakkında ortak anlayışlar oluşturmak için grupların stratejik çabalarını ifade etmektedir.¹⁸ Çerçeveleme süreçleri, fırsatı eylemle uzlaştıran kolektif açıklama, ilişkilendirme ve sosyal inşa süreçleridir.¹⁹ Literatürde, tespit çerçevelemesi (*diagnostic framing*), çözümsel çerçeveleme (*prognostic framing*) ve motivasyonel çerçeveleme (*motivational framing*) olmak üzere üç çerçeveleme bulunmaktadır.²⁰ Tespit çerçevelemesi, otoritenin, aktörlerin ortak değerlerine nasıl müdahale ettiğini analiz ederek problemleri belirlemektedir.²¹ Çözümsel çerçeveleme, sorunlara çözüm üretme ve bu çözüm stratejilerinin uygulanmasını içermektedir.²² Motivasyonel çerçeveleme ise uygun bir söylem dağarcığının inşasını teminen kolektif eylemde bulunmak için bir gerekçe yaratmaktadır.²³

Gelinen noktada, SSM’nin ana faktörleri, siyasi fırsat yapıları, örgütsel dinamikler ve çerçeveleme süreçleri olarak özetlenebilecektir. Bu makalede, SSM’nin ana kullanım gerekçesi, modelin bu üç faktörünün birbirinden izole olmamasıdır; aksine, bu üç temel faktör birbirleriyle dinamik bir şekilde etkileşime girmekte, bu da İEH’nin ana eğilimlerinin ve hareketteki değişikliklerin tespitinde ve analizinde yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, SSM’nin üç ana faktörü arasında tıpkı bir çarkın dişlileri gibi işleyen dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Bu minvalde, ilerleyen bölümlerde teorinin vakaya uyarlanması çerçevesinde İEH incelenecektir.

3. İslami Eğilim Hareketi

Tunus’ta İslami hareketin nüvesi, 1950’li yıllarda verilen kurtuluş mücadelesinde önemli rol oynayan Neo-Düstur Partisi yöneticilerinden Salah Bin Yusuf öncülüğünde şekillenmeye başlamıştı. Ancak, ülkenin kurucu partisi Neo-Düstur içinde Habib Burgiba ile Salah Bin Yusuf arasında yaşanan güç mücadelesi, Habib Burgiba’nın lehine sonuçlandı. Tunus rejimi İslami hareketin güçlenmesini ve siyasileşmesini bir güvenlik

¹⁸ McAdam, “Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions,”

¹⁹ McAdam, McCarthy ve Zald, “Introduction,”

²⁰ Robert Benford ve David Snow, “Framing processes and social movements: An overview and assessment,” *Annual Review of Sociology* 26 (2000), 611–639, 615.

²¹ William A. Gamson, Bruce Fireman ve Steven Rytina, *Encounters with Unjust Authority* (Homewood, IL: Dorsey Press, 1982), 123.

²² Benford ve Snow, “Framing processes and social movements,”

²³ A.g.e., 617.

tehdidi olarak görürken,²⁴ İslami hareket de rejimi Tunus kültürüne yönelik bir tehdit olarak algıladı. Bu durum, rejimin harekete yönelik baskısının artması ve İslami hareketin ülke genelinde güç kaybetmesiyle sonuçlandı.

Rumeysa Dursun'a göre, Burgiba rejiminin baskıcı uygulamaları hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde gerçekleşmişti.²⁵ Bu kapsamda, Dursun; Tunus Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, medreselerin, şer'i mahkemelerin ve Zeytuna Üniversitesi'nin kapatılması gibi uygulamaları kurumsal düzeyde değerlendirirken, Ramazan orucunun yasaklanması ve başörtüsünün hedef alınması gibi uygulamaları Tunus'un kültürel dönüşümünü hedeflemesi nedeniyle toplumsal düzeyde değerlendirmiştir.

Öte yandan, 1970'lere geldiğinde Tunus'ta İslami hareket Zeytuna Camii'nde Raşid Gannuşi liderliğinde gayriresmi bir yapı olan "İslami Cemaat" öncülüğünde örgütlenme sürecine girdi. Camii ve mescitlerde dini sohbet ortamında gerçekleştirilen toplantılarda, hareket üyeleri Habib Burgiba'nın Batı yanlısı politikalarını ve ülkenin İslami gelenekten uzaklaşma sürecini eleştirdiler.²⁶

Ülkede 1970'lerin sonlarında derinleşen sosyo-ekonomik kriz, üniversite kampüslerinde İslamcı öğrenciler ile solcular arasında artan ideolojik kutuplaşma, İran Devrimi'nin artan siyasi ve ideolojik etkileri, İEH'nin öncülü olan İslami Cemaat'in siyasi alandaki söylem ve pratiklerini artırmasıyla sonuçlandı. Bu çerçevede, üniversite kampüslerindeki İslamcı öğrenciler, 1977'den itibaren "İslami Eğilim (El-İttijah El-İslami)" adıyla broşürler yayınlamaya başladılar ve İslami Cemaat liderliğini siyasete girmeye iten ana etmen hareketin öğrenci kanadı oldu.²⁷

Habib Burgiba, Nisan 1981'de rejimi temsil eden Sosyalist Düstur Partisi kadrolarına rejimin diğer sosyal ve siyasi yapıların kurulmasına artık karşı çıkmayacağını bildirdi.²⁸ Aslında Burgiba, bu kararla İslami hareketin yanı sıra Tunus Komünist Partisi (PCT), Sosyal Demokratlar Hareketi (MDS),

²⁴ Selim Dursun, "Rejim güvenliği ve Tunus dış politikası," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, 2 (2017), 103-135, 115.

²⁵ Hatice Rumeysa Dursun, "Tunus'ta otoriter yönetim ve İslamcı hareketin doğuşu: Burgiba dönemi üzerine bir değerlendirme (1956-1987)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, 1 (2017), 132-157, 151.

²⁶ Michael J. Willis, *Politics and Power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring* (London: Hurst, 2012), 160.

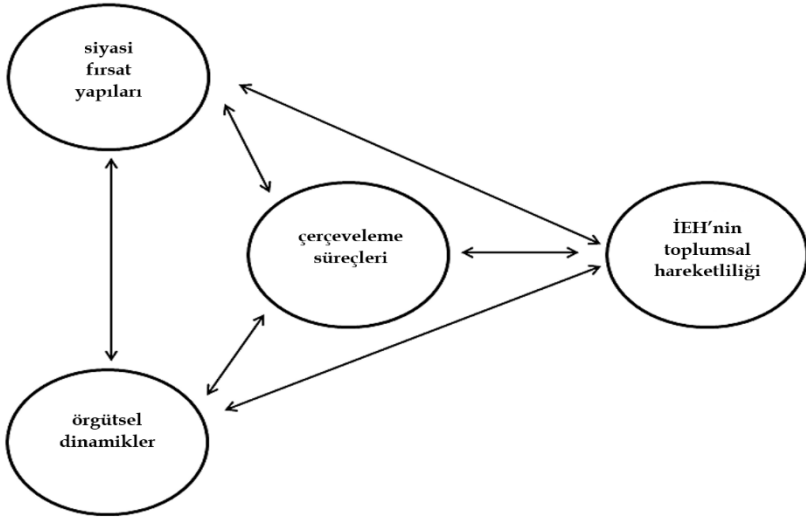
²⁷ Lutz Rogler, "Harakat An-Nahda and Islamic Movements in Tunisia," içinde *Islamic Movements of Europe: Public Religion and Islamophobia in the Modern World*, ed. Frank Peter ve Rafael Ortega (London: I.B.Tauris, 2014), 50-58.

²⁸ Sophie Bessis ve Souhayr Belhassen, *Bourguiba: Un si long regne (1957-1989)* (Paris: Japress, 1989), 18.

Halk Birliği Hareketi (MUP) gibi muhalif grupların eleştirilerini en aza indirmeyi ve muhalif hareketler üzerinde daha etkin bir kontrol sağlamayı amaçlıyordu.

Bu süreçte, İEH, Haziran 1981’de Raşid Gannuşi ve Abdülfettah Mourou tarafından siyasi bir parti olarak kuruldu ve hareket, Tunus toplumunun dinamiklerini İslami bir bakış açısıyla ele almak üzere İslamcı entelektüeller, öğretmenler, gazeteciler ve öğrencilerden oluşan bir grup olarak tesis edildi.²⁹ Ancak rejim tarafından tehdit olarak algılanan ve sert bir tepkiyle karşılaşan İEH, kısa süre içinde yasaklı bir siyasi partiye dönüştü. Bu kapsamda, İEH’nin birçok üyesi tutuklandı ve hareketin ideolojik yayınları yasaklandı.³⁰ Tunus siyaseti, rejim ile İEH arasında, siyasetten dini ve kültürel alanlara kadar birçok sahada çatışmacı bir siyasi atmosfere tanık oldu ve bu durum, Tunus’taki siyasi ve dini akımlar arasında gergin bir ilişki yarattı.³¹

Şema 1: İEH’nin 1981-1989 Yılları Arasındaki Toplumsal Hareketlilik Sürecinde SSM Faktörlerinin Etkileşimleri ve Etkileri

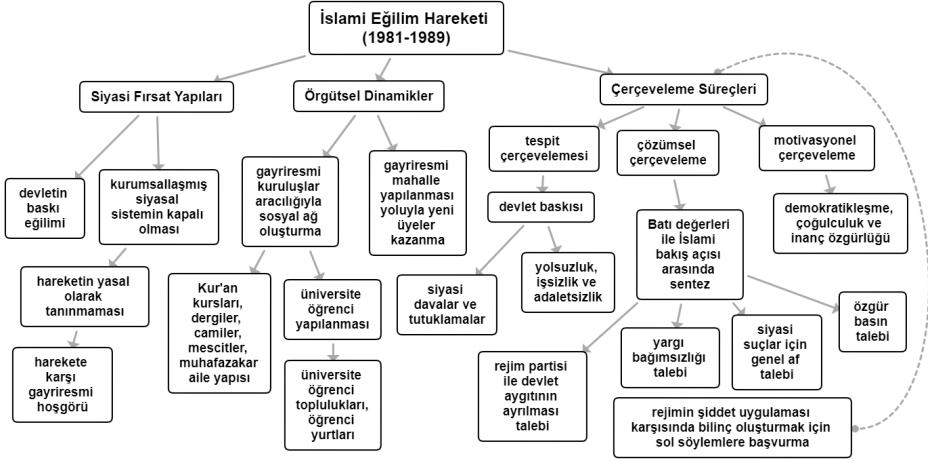

²⁹ Emad Eldin Shahin, *Political Ascent: Contemporary Islamic Movements in North Africa (State, Culture, and Society in Arab North Africa)* (Colorado: Westview Press, 1997), 80.

³⁰ Rory McCarthy, “Re-thinking secularism in post-independence Tunisia,” *The Journal of North African Studies* 19, 5 (2014), 733-750; Christopher Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb* (London: Routledge, 2010), 50.

³¹ Saleh Zahreddine, *الحركات والأحزاب الإسلامية وفهم الآخر (İslamcı Hareketler ve Partiler ve Ötekini Anlamak)* (Beyrut: Dar al-Safi, 2012), 528-529.

Şema 2: İEH'nin 1981-1989 Yılları Arasındaki Toplumsal Hareketlilik Sürecinde SSM Faktörlerinin Ayrıntılı Sunumu

Bu makalede, SSM faktörlerinin 1981-1989 döneminde dinamik bir şekilde işlediği görülecektir. Kurumsallaşmış siyasal sistemin kapalı olması bağlamında, İEH yasal olarak tanınmamıştır. Ancak rejim, belirli dönemlerde harekete karşı gayriresmi bir hoşgörü göstermiş ve bu durum hareket tarafından siyasi fırsat yapısı olarak kullanılmıştır. Devlet baskısına rağmen İEH, gayriresmi mahalle örgütlenmesi çerçevesinde, Kur'an kursları, dergiler, camiler ve mescitler gibi kuruluşlar aracılığıyla geniş bir ağ kurmayı başarmış ve bünyesine yeni aktivistler kazandırabilmiştir. Özellikle hareketin öğrenci kanadı, üniversite öğrenci toplulukları ve yurtlar vasıtasıyla hareketin örgütsel dinamiklerini fevkalade tetiklemiştir. Bu dönemde İEH, rejimin şiddet kullanmasına karşı bir bilinç oluşturmak için sol söylemlere ağırlık vererek çerçeveleme süreçlerini geliştirmiş ve sosyal adalet vb. söylemlerle toplumsal tabanını genişletmiştir. İlerleyen alt bölümlerde 1981-1989 döneminde dinamik bir şekilde işleyen SSM faktörleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.1. Siyasi Fırsat Yapıları: Devlet Baskısının Gölgesinde Gayriresmi Hoşgörü

İnsan hakları ihlalleri, polis şiddeti, hapis, sürgün, yargısız infaz, işkence vb. devlet baskısı biçimleri; muhaliflerin lehine olan kurumları, toplumsal kökleri ve kolektif repertuarları olumsuz yönde etkilemektedir. Bazı baskı türleri, muhalif grupları gayriresmi bir şekilde çalıştırmakta veya kitlesel grupları radikalleştirmekteyken, bazıları aktivist örgütlenmelere zarar

vermektedir.³² Bu bağlamda, İEH vakasında bu iki durumla da karşılaşmak mümkündür. 1981 öncesindeki devlet baskısı, İslami Cemaat'ın resmi otorite gözünde görünür olmaktan imtina eden bir yapı halinde faaliyet göstermesiyle sonuçlanmıştır. Hareketin 1981 sonrasında maruz kaldığı devlet baskısı ise İEH'nin kolektif örgütlenmesine zarar verme eğilimi göstermiştir.

İEH vakasında rejim, mevcut kanunları değiştirmek de dâhil olmak üzere hareketi bastırmak için hem kurumsal kısıtlamaları hem de resmi tedbirleri bilfiil uygulamıştır. Diğer taraftan, harekete yönelik baskı her dönemde aynı olmamış ve rejim ile hareket arasındaki değişimlere/dönüşümlere dayalı etkileşimler zaman içinde önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bu durum süreç içinde İEH açısından önemli siyasi fırsatlar yaratmıştır.

İEH'nin kurulmasıyla birlikte Tunus'taki İslami hareket siyasi bir partiye dönüştü ve İEH, muhafazakâr kesim tarafından Habib Burgiba rejimine bir tepki olarak görülmeye başlandı.³³ Bu bağlamda, İslamcılar ve rejim, 1980'lerin başlarında kendilerini ulusal zeminde siyasi zıt güçler olarak tanımlamaya başladı.³⁴ Söz konusu anlaşmazlıkların ortasında, rejimin hareket üzerindeki baskısı yoğunlaştı.

Özellikle Ocak 1983'teki tutuklamalarla ilgili literatürde sınırlı düzeyde bilgi mevcuttur. Bu minvalde, İEH'nin 16 Ocak 1983 tarihli deklarasyonu, rejimin uygulamaları ve hareketin tutuklanan üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir.³⁵ Söz konusu deklarasyona göre, özellikle 8 Ocak 1983'ten sonrasında rejim; tutuklama, gözaltı, işkence, insanların akrabalarını alıkoyma, ev hapsi, evlere izinsiz girme vb. uygulamalar vasıtasıyla İslamcılara yönelik baskısını artırdı. Hareketin tutuklanan üyelerinin mesleki verileri incelendiğinde, Ocak 1983'te tutuklanan İEH üyelerinin başta öğrenciler olmak üzere memur, mühendis, bürokrat,

³² Vincent Boudreau, "State Repression and Democracy Protest in Three Southeast Asian Countries," içinde *Social Movements: Identity, Culture and the State*, ed. David S. Meyer, Nancy Whittier ve Belinda Robnett (New York: Oxford University Press, 2002), 28-46.

³³ Zahreddine, *الحركات والحزب الاسلامي وفهم الآخر (İslamcı Hareketler ve Partiler ve Ötekini Anlamak)*, 528-529.

³⁴ Francois Burgat, *The Islamic Movement in North Africa*, Çev. William Dowell (Austin: University of Texas Press, 1993), 183.

³⁵ Ennahdha Memory Veritabanı, 16 يناير 1983 بيان توضيحي من حركة الاتجاه الإسلامي. (İEH'nin Açıklayıcı Deklarasyonu, 16 Ocak 1983)," Erişim tarihi: 08-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/>

#gsc بيان توضيحي من حركة الاتجاه الإسلامي حول الاعتقالات الجديدة/بيانات الاتجاه الإسلامي و النهضة .tab=0. "Ennahdha Memory" Veritabanı, En-Nahda Hareketi ve onun öncülü İEH'ye ait ıslak imzalı parti dokümanları vb. orijinal birincil kaynaklara erişim sağlanan Arapça bir veritabanıdır.

öğretmen, aktivist, hemşire, terzi, doktor, yönetici, muhasebeci gibi mesleklerden geldiği görülmüştür. Ayrıntıları belli olmamakla birlikte, tutuklanan İEH üyelerinin meslekleri, hareketin devletin içine sızmaya çalıştığına işaret etmekte olup önemli bir siyasi fırsat yapısı olarak öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan, İEH, rejimin suçlamalarına yanıt olarak 1983'te, hareketin şiddete başvurmayı reddettiğini ve İEH'nin şiddet yanlısı İslami akımları temsil etmediğini beyan etti.³⁶ İEH liderleri ayrıca Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'ya hareketin şiddeti ve yurtdışındaki yasadışı gruplarla iş birliğini reddettiğini teyit eden bir mesaj gönderdi.³⁷

Tunus 1984'te; işçilerin, öğrencilerin ve sol hareketlerin öncülüğünde Ekmek İsyancıları olarak bilinen bir dizi gelişmeye tanık oldu. Rejim, İEH'yi 1984'teki Ekmek İsyancıları'nı düzenlemekle suçladı ve birçok İEH üyesini/destekçisini tutukladı.³⁸ Bu bağlamda, hareketin siyasi fırsat yapılarında ciddi bir daralma yaşandı. O dönemden sonra İEH, Ekmek İsyancıları'nda halka yardım eden bir hareket olarak tanınmaya başladı.³⁹ Esas itibarıyla, İEH liderleri o dönemde destekçilerini protestolara katılmaya teşvik etmişti; ancak Tunus hükümeti, İEH'nin Ekmek İsyancıları'nı planladığına dair kanıt tespit edemedi.⁴⁰

Ekmek İsyancıları'nda yaşanan toplumsal rahatsızlığın arkasında işsiz kalan ve rejim tarafından görmezden gelinen gençler vardı.⁴¹ Bu toplumsal hareketlilik, İslami hareketlerin yanı sıra sol hareketler gibi daha örgütlü siyasi grupların katılımı ve etkisiyle güçlendi.⁴² PCT krizi çözmek için tüm ulusal güçlerle istişare talebinde bulundu, MDS ise PCT ile birlikte göstericilere yönelik sert askeri müdahaleleri eleştirdi.⁴³

Ekmek İsyancıları sırasında İEH'nin sürgün ülkelerindeki paralel parti yapılanmaları da etkindi. İEH Paris Ofisi tarafından 6 Ocak 1984 tarihinde

³⁶ Zahreddine, *الحركات والحزاب الإسلامية وفهم الآخر* (İslamcı Hareketler ve Partiler ve Ötekini Anlamak), 533.

³⁷ A.g.e.

³⁸ Kenneth Perkins, *A History of Modern Tunisia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 173.

³⁹ Kenneth Perkins, "Playing the Islamic Card: The Use and Abuse of Religion in Tunisian Politics," içinde *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, ed. Nouri Gana (Scotland: Edinburgh University Press, 2013), 58-80.

⁴⁰ Perkins, *A History of Modern Tunisia*, 173-174.

⁴¹ John Walton ve David Seddon, *Riot and Rebellion: Political Responses to Economic Crisis in North Africa, Tunisia, Morocco and Sudan* (Norwich: School of Development Studies, University of East Anglia, 1986), 198.

⁴² A.g.e., 201.

⁴³ A.g.e., 202.

yazılmış bir belgede, Ekmek İsyancıları'nın sosyo-ekonomik nedenleri ve toplumsal hareketliliğin hangi gruplar arasında, hangi şehirlerde yoğunlaştığı ayrıntılarıyla anlatıldı.⁴⁴ Bu doküman, İEH'nin siyasi sürgündeki üyelerinin bahsi geçen dönemde etkin olduklarına da işaret etmekte olup, bu durum hareket açısından önemli bir siyasi fırsat yapısıydı.

Ülkede giderek büyüyen toplumsal huzursuzluk neticesinde, rejim, 1980'lerin ortalarında siyasal alanı liberalleştirmek zorunda kaldı ve bu da İEH'ye karşı gayriresmi bir hoşgörü ile sonuçlandı. Kurumsallaşmış siyasal sistemin kapalı olması nedeniyle, İEH kanunen tanınmıyordu, ancak harekete karşı gayriresmi bir hoşgörü ortamı doğmuştu. Bu açıdan rejim, İEH'yi yasal bir siyasi parti olarak görmese de sol muhalefeti dengelemek için harekete örgütlenme alanı açtı.⁴⁵ Bu durum, İEH için önemli bir siyasi fırsat yapısıydı.

İEH, 6 Haziran 1985 tarihinde bir deklarasyon yayınladı.⁴⁶ Hareket bu deklarasyonda hem kuruluşunun dördüncü yılını hem de yıllardır tutuklu bulunan üye ve destekçilerinin serbest bırakılmasını kutladı. Bu çerçevede, Ekmek İsyancıları'ndan sonra hareketin tutuklu üyelerinin serbest bırakılması, rejimin İEH'ye yönelik gayriresmi hoşgörüsünün bir göstergesiydi ve doğrudan hareket için siyasi fırsattı.

Sosyalist Düstur Partisi üyesi ve Tunus Başbakanı Muhammed Mzali; Raşid Gannuşi ve Abdülfettah Mourou ile yaptığı resmi görüşmeyi müteakip Kasım 1985'te rejimin İEH ile ilişkilerini iyileştirmek istediğini açıkladı.⁴⁷ Ülke genelinde ekonomik koşulların bozulması bu resmi görüşmede önemli bir rol oynadı ve hareket için siyasi bir fırsat yarattı. Nitekim 1985'te Libya ile yaşanan çatışma sonucunda 30.000'den fazla göçmen işçinin Tunus'a dönüşü, Ekmek İsyancıları ile doruğa ulaşan sosyo-ekonomik hoşnutsuzluğu daha da artırmıştı.⁴⁸ Ayrıca Tunus'ta işçi kesimin

⁴⁴ Ennahdha Memory Veritabanı, “تحية النضال والصمود لشعبنا البطل، باريس، 6 جانفي 1984 (Kahraman Halkımızın Mücadelesine ve Azmine Selam Olsun, Paris, 6 Ocak 1984),” Erişim tarihi: 14-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/-/بيان حول احداث الخبز-#gsc.tab=0>.

⁴⁵ Emma Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali* (London: Macmillan Press, 1999), 72.

⁴⁶ Ennahdha Memory Veritabanı, “بيان الذكرى الرابعة لحركة الاتجاه الإسلامي، 6 يونيو 1985 (İEH'nin Dördüncü Yıldönümü Deklarasyonu, 6 Haziran 1985),” Erişim tarihi: 10-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/بيان ذكرى التأسيس 6 جوان 1985/بيانات الاتجاه الإسلامي و النهضة-#lg=1&slide=3>.

⁴⁷ Wolf, *Political Islam in Tunisia*, 62.

⁴⁸ Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia*, 69.

büyük bir bölümünün temsil edildiği Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT), hükümeti ülkede büyüyen ekonomik kriz ve artan sosyal sorunların müsebbibi olarak görüyordu.

Bazı bilim insanları, İslami hareketlerin ya gayriresmi mekanizmalar aracılığıyla tolere edildiğini ya da resmi kanallar aracılığıyla devlet kontrolü altındaki siyasi örgütlere dâhil edildiğini öne sürmektedir.⁴⁹ Bu bağlamda, otoriter elitler bazen belirli muhalif gruplara karşı siyasal alandaki açıklığı artırabilirken, elit çevre içindeki muhaliflerini dengelemek için diğer grupları dışlayabilmektedirler.⁵⁰ Bu açıklık, İEH vakasında, hareketin yasallaşmadan işlemesine izin verilmesi kapsamında gayriresmi hoşgörü yoluyla gerçekleşti. MDS ve MUP vakalarında ise siyasi partinin belirli kısıtlamalarla yasallaşması kapsamında kontrollü dahil etme yoluyla gerçekleşti.

Gayriresmi hoşgörü açısından, Tunus rejimi af yasaları çıkararak ve hareketin belirli zamanlarda faaliyet yürütmesine izin vererek periyodik olarak siyasal düzlemde İEH'ye alan açtı. Rejim, hareketi yasal olarak tanımamasına rağmen, İEH'nin deklarasyonlarının duyurulması, fikirlerinin camilerde yayılması gibi faaliyetlerini görmezden geldi.⁵¹ İEH, teşkilatını yeniden inşa etmeye, sağlamlaştırmaya ve UGTT'nin yanı sıra diğer muhalefet partileriyle bağlarını geliştirmeye çalıştı.⁵² Örneğin, İEH, muhalefet partilerinin 1985 ve 1986'daki belediye ve yasama seçimlerini boykot etmelerine katılarak diğer muhalif hareketlerle sağlam bağlar kurdu.⁵³ Bu çerçevede, İEH, siyasal alanda elit müttefikler kazanarak kendisine yeni bir siyasi fırsat yapısı tesis etti.

Öte yandan, yarı otoriter rejimin baskıcı uygulamaların hareket üzerindeki etkisi süreç içinde kademeli olarak devam etti. Mart 1987'de Raşid Gannuşi, bir camide izinsiz vaaz verdiği gerekçesiyle hapse atıldı.⁵⁴ Ağustos 1987'de yaklaşık yüz İEH üyesi, İran ile yıkıcı faaliyetlerde bulunmak, rejimi devirmek ve yerine İran modeline dayanan yeni bir rejim getirmek amacıyla yasadışı bir örgüt kurmak suçuyla yargılandı.⁵⁵

⁴⁹ Holger Albrecht ve Eva Wegner, "Autocrats and Islamists: Contenders and containment in Egypt and Morocco," *Journal of North African Studies* 11, 2 (2006), 123–141.

⁵⁰ Ellen Lust-Okar, "Divided they rule: The management and manipulation of political opposition," *Comparative Politics* 36, 2 (2004), 159–179.

⁵¹ Susan Waltz, "Islamist appeal in Tunisia," *Middle East Journal* 40, 4 (1986), 651–670.

⁵² Willis, *Politics and Power in the Maghreb*, 165.

⁵³ Aziz Enhaili, "Tunisia," içinde *Guide to Islamist Movements*, ed. Barry Rubin (New York: M.E. Sharpe, 2010), 391-405.

⁵⁴ Willis, *Politics and Power in the Maghreb*, 165.

⁵⁵ Anneli Botha, *Terrorism in the Maghreb: The Transnationalisation of Domestic Terrorism* (Pretoria/Tshwane: Institute for Security Studies, 2008), 114.

Aslında, Ekim 1987’de sonuçlanan davalar, İEH’nin yıkıcı bir örgüt olduğuna, rejime karşı şiddete başvurduğuna veya Tunus’ta otelleri bombaladığına dair herhangi bir kanıtı ulaşmamıştı.⁵⁶ Diğer taraftan, Habib Burgiba’nın İEH üyelerine idam cezalarının uygulanması emrini vermesi, siyaset sahnesini 7 Kasım 1987’deki darbeye hazırladı. Bin Ali, gerçekleştirdiği darbeyle cumhurbaşkanlığını devraldıktan sonra aynı tarihte yayınlanan Ulusal Pakt ile millî birliği korumak için tüm siyasi muhalefet hareketleriyle uzlaşmaya varacağını ilan etti. Bu vesileyle Bin Ali, ulusal uzlaşma zemini tesis edebilmek için muhalif partiler, sendikalar ve İslamcı geleneğin temsilcileri gibi toplumun önde gelen kesimlerini Ulusal Pakt etrafında bir araya getirecekti.⁵⁷

Tunus rejiminin savunucularından Abdullah İmami’ye göre Bin Ali, Ulusal Pakt’ı ilan ederek İEH cephesinden iki karşı hamle öngörmüştü.⁵⁸ Öncelikle, İEH meşru prosedürleri takip ederek kendisini değiştirmek zorundaydı. Bu, gizli geçmişten kopuştu ve İEH’nin gizli askeri ve istihbarat ağlarını devre dışı bırakması gerekiyordu. İkinci olarak, İEH, kamusal varlığını, adli sicili temiz üyelerinin faaliyetleriyle sınırlayarak koruyacaktı. Bu bağlamda rejim, devletin yumuşak yüzünü temsil etme konusunda tarihsel bir sorumluluk üstlenmiş ve İEH’nin yasal ve meşru girişimlerde bulunmasının önünü açmıştı.

Ulusal Pakt, harekete yönelik gayriresmi hoşgörü seviyesini artırdı. Bu durum, harekete yeni siyasi fırsatlar yarattı. Bu süreçte, Bin Ali rejimi, İEH’nin siyasi faaliyetlerine izin vermek için kademeli olarak bazı girişimlerde bulundu.⁵⁹ İlk başta rejim, hareketin 1988 yılı sonuna kadar Ulusal Pakt Yüksek Şurası’na katılmasına izin verdi. İkinci olarak İEH, 1989 yılının başında Abdülfettah Mourou aracılığıyla İslami Yüksek Şura’da temsil edilmeye başlandı. Üçüncüsü, rejim hareketin bağımsız adaylarla olsa da 1989’daki parlamento seçimlerine katılmasına izin verdi. Son olarak, Bin Ali, İslam’ı devletin dini olarak teyit etti, Tunus radyo ve televizyon kanallarının ezanı yayınlamasını onayladı ve İEH’nin üniversitelerdeki öğrenci örgütlenmesini yasal ve meşru bir hüviyete kavuşturdu.⁶⁰

⁵⁶ Hedi Dhoukar, “Bourguiba contre les islamistes,” *Jeune Afrique* 1395 (1987), 28-32.

⁵⁷ Dursun, “Rejim güvenliği ve Tunus dış politikası,” 117.

⁵⁸ Abdullah İmami, *تنفيذ الإرهاب في العالم الإسلامي: نموذج النهضة (İslam Dünyasında Terörün İnfazı: Nahda Modeli)* (Tunus: Ed-Dar Et-Tunisi li En-Nashr, 1992), 286.

⁵⁹ Alaya Allani, “The Islamists in Tunisia between confrontation and participation: 1980-2008,” *The Journal of African Studies* 14, 2 (2009), 257-272.

⁶⁰ Perkins, *A History of Modern Tunisia*, 192.

Bütün bu gelişmeler hareket üzerindeki baskıyı bir nebze olsun azaltmış ve siyasal düzlemde İEH'ye alan açmış gibi görünüyordu. Öte yandan, rejim çevrelerinde İslamcılarının nihai hedefinin laik devleti sona erdirmek olduğuna dair yaygın şüphe, hükümetin geri adım atmasıyla sonuçlandı.⁶¹ Rejim, liberal siyasi uygulamaları tehdit etmesi gerekçesiyle hareketin yasaklanmasını talep eden resmi bir propaganda yürütüyordu.⁶² İEH tarafından 4 Mart 1988'de yayınlanan deklarasyonda, siyasi davaların ve tutuklamaların hareket üzerindeki olumsuz yansımalarını ele alındı.⁶³ 9 Mart 1988'de yayınlanan diğer bir deklarasyonda İEH'nin yaşadığı sorunlar teyit edildi ve bu sorunların yol açtığı sıkıntılar anlatıldı.⁶⁴

Ayrıca İEH Siyasi Büro Üyesi Habib El-Louz tarafından 10 Mart 1988'de imzalanan başka bir deklarasyonda, ülkenin hapisanelerindeki baskıcı uygulamalardan bahsedildi.⁶⁵ Bu bağlamda hareket, bu baskı uygulamalarından üçünü tespit etti. Birincisi, cezaevlerinde (özellikle En-Nazur Cezaevi) ve küçük/dar hapisane hücrelerinde (özellikle Burc Er-Rumi Cezaevi) güvenlik önlemlerinin ve güvenlik görevlisi sayısının artırılmasıydı. İkincisi, Muhammed Şamam, Fadıl El-Baladi, Ali Ez-Zarawi gibi tutuklu İEH üyelerinin En-Nazur Hapishanesi'ne nakledilerek dar/küçük tek kişilik hücrelerde tutulmalarıydı. Üçüncüsü, Raşid Gannuşi ve Ali El-Areedh'in ücrâ bölgelerdeki hapisanelerde hücre hapsinde tutulmasıydı. Ayrıca, rejim 3 Mayıs 1988'de, ülkedeki camileri düzenleyen yeni bir yasa çıkardı.⁶⁶ Bu yasaya göre, insanlar Başbakan'dan izin almadan camilerde ders alamıyordu ve bu durum İEH üyelerinin fikirlerini yaymasına engel teşkil ediyordu. Mezkûr yasa, İEH tabanında tepkiyle karşılandı.

⁶¹ A.g.e., 194.

⁶² Daniel P. Ritter, *The Iron Cage of Liberalism: International Politics and Unarmed Revolutions in the Middle East and North Africa* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 117.

⁶³ Ennahdha Memory Veritabanı, "بيان حركة الاتجاه الإسلامي, 04 مارس 1988," İEH Deklarasyonu, 4 Mart 1988," Erişim tarihi: 07-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0>

⁶⁴ Ennahdha Memory Veritabanı, "بيان حركة الاتجاه الإسلامي, 9 مارس 1988," İEH Deklarasyonu, 9 Mart 1988," Erişim tarihi: 14-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0>

⁶⁵ Ennahdha Memory Veritabanı, "بيان حركة الاتجاه الإسلامي, 10 مارس 1988," İEH Deklarasyonu, 10 Mart 1988," Erişim tarihi: 08-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0>

⁶⁶ Jalloul Jeribi, *الهوية في تونس العهد الجديد (Tunus'ta Kimlik, Yeni Dönem)* (Tunus: El-Vikala Et-Tunisiyye li El-İttisal El-Hariji, 1992), 46.

Genel olarak bakıldığında rejimin darbe sonrasındaki ilk uygulamaları, sanki İEH ile siyasi bir rakip olarak mücadele kararı almış gibi hareket ettiğini ve darbe sonrası İEH için bazı siyasi fırsatlar yarattığını gösteriyordu. Öte yandan, elde edilen ve yukarıda ana hatlarıyla değinilen diğer bulgular, rejimin darbe sonrası İEH üzerindeki baskıyı artırmak ve hareketin toplumsal hareketlilik alanını daraltmak için eş zamanlı olarak farklı girişimlerde bulunduğuna işaret ediyordu. Zira rejimin İEH'ye yönelik baskıcı uygulamaları, rejimin siyasal alanı liberalleştirme ve demokratikleşme alanındaki söylemlerinde samimi olmadığını gösteriyordu.⁶⁷ Başka bir deyişle, Tunus'ta darbe sonrasındaki süreçte demokratikleşme adına atılan adımlar stratejik bir plan olmaktan çok taktik düzeydeki girişimler olarak kaldı.

3.2. Örgütsel Dinamikler: Gayriresmi Örgütlenme Yoluyla Ağ Kurma

İEH, kuruluşundan sonra hızla hiyerarşik bir örgütsel yapı tesis etti.⁶⁸ İEH'nin İdari Bürosu, yaklaşık iki düzine üst düzey yöneticiden, İEH'nin Siyasi Bürosu ise yaklaşık 150 üyeden oluşuyordu.⁶⁹ İEH'nin Şura Konseyi, adeta hareketin iç parlamentosu gibi çalışıyordu. İEH'nin Tunus genelindeki yerel ofisleri ise toplumsal hareketlilikte önemli bir rol oynuyordu.

Özellikle 1981-1984 dönemi, İEH'nin siyasal alandaki ilk önemli sınavıydı. Velid el-Mansuri'nin Tunuslu bir savcı ile yaptığı mülakattan aktardığına göre; rejim açısından, İEH ile birlikte yükselen asıl tehdit, Tunus'taki İslami hareketin sadece dini bir hareket olarak işlev görmeye başlamış olmasına rağmen, örgütlenmesini tamamlayarak ve kanunen tanınmayı talep ederek siyasi bir harekete dönüşmesiydi.⁷⁰ Bununla birlikte, devlet baskısıyla karşı karşıya gelmek, İEH'yi hareketin örgütlenmesi bağlamında sanılanın aksine geliştirdi.

Devlet baskısı İEH üyelerinin birlik, beraberlik ve dayanışma içinde hareket etmesine olanak sağladı. Ayrıca, İEH'nin siyasi eyleme katılımı ve çoğulcu söylemi, harekete İslamcı geleneğe bağlı olmayan diğer sosyal

⁶⁷ Dursun, "Tunus'ta otoriter yönetim ve İslamcı hareketin doğuşu: Burgiba dönemi üzerine bir değerlendirme (1956-1987)," 147.

⁶⁸ Rory McCarthy, "Islamism, party change, and strategic conciliation: Evidence from Tunisia," *Party Politics* 0, 0 (2023), 1–11.

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ Velid el-Mansuri, *الاتجاه الإسلامي وبورقيبة: محكمات من لمن؟* (İslami Eğilim ve Burgiba) (Tunus: 1988), 10.

grupların da desteğini kazandırdı.⁷¹ Temmuz 1981'den itibaren hareketin öncülerinin tutuklanmasına rağmen, hareketin en sadık savunucularından müteşekkil hücre yapılanması, İEH'nin toplumsal tabanını geliştirdi.⁷² Futbol maçları oynamak, Kur'an okumak, bayramlarda ziyafetler vermek, fakir aileler için yerel destekçilerden ikinci el okul kitapları, kıyafet, para, bakliyat vb. yardımlar toplamak ve bunları ihtiyaç sahiplerine vermek, İslami topluluk içinde benzer düşünen insanlar arasında evlilikler yapmak gibi günlük sosyal faaliyetler ekseninde hareketin örgütsel ruhu güçlendirildi.⁷³

İEH, yalnızca aileler ve camiler gibi geleneksel toplumsal örgütlenmeleri kullanmakla kalmadı, aynı zamanda işçi sendikalarının ve öğrenci birliklerinin yanı sıra kendi medyasını da kurdu. Hareketin örgütsel dinamikleri çerçevesinde İslami bir yayın olan "El-Habib" basılmaya başlandı, ancak kısa bir süre içinde rejim tarafından yasaklandı.⁷⁴ Ayrıca hareket, 1982'de siyasi çoğulculuk ve sosyal özgürlüklerin yanı sıra Kur'an'ın özgün yorumlanmasını desteklemek ve toplumun gelişimini ve dinamiklerini vurgulamak amacıyla "15/21" adlı bir dergi çıkardı; ancak bu dergi de 1987'de rejim tarafından yasaklandı.⁷⁵ Basın alanında rejimin sert kısıtlamalarına rağmen hareket örgütsel dinamiklerini canlı tutmaya gayret etti ve "Er-Risale (Mektup)" ile "El-Masar (Yol)" adlı iki gizli broşür bastı ve muhalif basında "Er-Rai (Görüş)" isimli bildiri yayınlamayı başardı.⁷⁶

İEH'nin gayriresmi mahalle yapılanması sayesinde, parti teşkilatı piramit şeklinde sınıksız örülmüş bir ağ gibiydi ve her birimde bir yandan partinin siyasi fikirlerini alt kademelere aktaran bir yandan da sokağın ve destekçilerin tepkilerini üst kademelere ileten davaya sadık üyeler faaliyet gösteriyordu.⁷⁷ Bu yönüyle hareket, öğrencilerden öğretmenlere, profesyonellerden işçilere ve memurlara kadar geniş bir toplumsal taban inşa edebildi.⁷⁸

Özellikle Tunus toplumu içindeki muhafazakâr İslamcılarının aile yapısı, hareketin örgütsel dinamikleri açısından önemli bir rol oynadı. Davaya

⁷¹ Haifa A. Mohammad, "الاسلاميون في تونس بين المعارضة والسلطة" (Tunus'ta Muhalefet ve İktidar Arasında İslamcılar)," *دراسات دولية (Diraset Düveliyye)* 58 (2013), 19-48.

⁷² McCarthy, *Inside Tunisia's al-Nahda*, 53.

⁷³ A.g.e., 56-57.

⁷⁴ Enhaili, "Tunisia,"

⁷⁵ Shahin, *Political Ascent*, 80.

⁷⁶ A.g.e.

⁷⁷ Lütfü Maktuf, *Tunus'u Kurtarmak: Çalınan Arap Baharı*, Çev. Fikret Erkut Emcioğlu (İstanbul: Modus Kitap, 2013), 105.

⁷⁸ Shahin, *Political Ascent*, 64.

sadık her karı-koca İEH'nin toplumsal hareketliliği için sorumluluk aldı. Hareketin sosyal ağları içinde bulunan insanlar, bilhassa toplumsal bağlarını güçlendirmek için birbirleriyle evlendi ve bu yeni oluşturulan mikro düzeydeki evlilik ağları, hareketin baskı döneminde ayakta kalabilen örgütsel yapısını güçlendirdi.⁷⁹ Evlilik bağları ve ritüellerin sağladığı mahremiyet çerçevesi, aile ziyaretleri ve kutlamalar şemsiyesi altında bilgi/istihbarat alışverişi için uygun bir alan sağlayan toplantıları kolaylaştırdı.

Dolayısıyla zaman zaman daralan siyasi fırsatlara rağmen, İEH etkisini ve tabanını genişletti. Gayriresmi örgütlenme yapısı, hareketin içinden ve dışından karizmatik öğretmenler ve kanaat önderleri arasında fikirlerin yeni nesillere aktarılmasına yardımcı olan çok düzeyli bir ağ oluşturdu.⁸⁰ Sürgünde dahi İEH, farklı platformlar ve toplantılar aracılığıyla Tunus'taki siyasi muhalefet yapılarıyla en azından entelektüel anlamda yakın ilişki içinde kaldı ve insan hakları vb. uluslararası konularda farkındalık yaratarak örgütsel işbirliğini pekiştirdi. Örnek vermek gerekirse, İEH Siyasi Büro Üyesi Habib El-Louz tarafından 2 Mart 1988'de imzalanan bir deklarasyonda, hareketin Filistin Davası'na yönelik duruşu açıkça ortaya konuldu.⁸¹ İEH'nin Filistin Davası'nda intifadaya destek verdiği, bu desteğin ise hem maddi hem de manevi düzeyde olacağı ifade edildi.

İEH'nin İslami sivil toplum kuruluşlarıyla kurduğu geniş ağlar, kapsamlı örgütsel yapısı ve mali gücü, sınırlı bölgelere nüfuz edebilen ve yetersiz finansman nedeniyle ülke çapında yeterli bir ağ kuramayan diğer muhalefet gruplarına kıyasla İEH için çeşitli siyasi fırsatlar sağladı.⁸² Avrupa'daki Et-Takva Bankası aracılığıyla İEH'ye önemli miktarda yabancı fon aktarıldı ve hareket, üyelik aidatları ve destekçilerinden gelen bağışlarla finansal kaynaklarını çeşitlendirdi.⁸³

Öte yandan, muhalif gruplar ile işbirliğini artırma amacıyla Raşid Gannuşi, sendika alanındaki İslami etkiyi artırmak gayesiyle UGTT içinde İEH'ye

⁷⁹ McCarthy, *Inside Tunisia's al-Nahda*, 169-170.

⁸⁰ McCarthy, *Inside Tunisia's al-Nahda*, 29.

⁸¹ Ennahdha Memory Veritabanı, "1988 مارس 02 بيان حركة الاتجاه الإسلامي, (İEH Deklarasyonu, 2 Mart 1988)," Erişim tarihi: 10-01-2023, https://ennahdha-memory.com/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة/#gsc.tab=0.

⁸² Ibrahim A. Karawan, "Political Parties Between State Power and Islamist Opposition," içinde *Between the State and Islam*, C.E. Butterworth ve I.W. Zartman (Washington and Cambridge: Woodrow Wilson Center Press, Cambridge University Press, 2001), 158-183.

⁸³ Zhang, *Islamist Party Mobilization*, 101.

yeni üyeler kazandırma girişiminde bulundu.⁸⁴ Bu bağlamda İEH, UGTT'nin merkezine ve ofislerine sızmaya çalıştı.⁸⁵ Bu çaba, örgütsel bir başarı ile sonuçlandı ve 1989'da İEH taraftarları UGTT'nin toplam üyelerinin yüzde 20'sini oluşturuyordu.⁸⁶

1980'lerin ortalarında İEH, bildiriler ve bağımsız basında yer alan röportajlar yoluyla öğrenciler, sendikalar ve orta sınıf çevreler arasındaki varlığını ve etkisini genişletti.⁸⁷ İEH üyeleri, üniversite kampüslerinde siyasi tartışmalara girdi ve “Siyasi Haberler (El-Hadis Es-Siyasi)” ve “Entelektüel Haberler (El-Hadis El-Fikri)” adlı haftalık öğrenci gazetelerini yayınladı.⁸⁸ Üniversite kampüslerinin elverişli ortamı sayesinde “Tunus Öğrenci Genel Birliği (UGET)” ile işçi hareketi arasında hem aktivizm hem de yeni üye kazanma bağlamında yakın bir ilişki vardı.⁸⁹

İEH, üniversiteler içindeki tabanında toplumsal hareketliliği sağlamak için 1985 yılında UGET'i organize etmeye çalıştı.⁹⁰ Ancak İEH, ağırlıklı olarak sol hareketler tarafından kontrol edilen UGET'te yeterli ölçüde temsil edilemedi.⁹¹ 1985'te İEH'nin öğrenci kolu, UGET'e karşı İslami bir öğrenci birliği olarak “Genel Tunus Öğrenci Birliği”ni (UGTE) resmi olarak kurmak için 15.000'den fazla imza topladı.⁹² UGTE zamanla İEH ile işbirliği içinde faaliyet yürüten etkili bir örgüt haline geldi.⁹³ Rejim, üniversite kampüslerindeki sol hareketleri zayıflatmak için İEH öğrencilerine UGTE'nin kurulması noktasında izin verdi.⁹⁴ UGTE,

⁸⁴ Perkins, *A History of Modern Tunisia*, 194.

⁸⁵ Christopher Alexander, “Opportunities, organizations, and ideas: Islamists and workers in Tunisia and Algeria,” *International Journal of Middle East Studies* 32, 4 (2000), 465-490.

⁸⁶ Michel Camau ve Vincent Geisser, *Le Syndrome Autoritaire: Politique en Tunisie de Bourguiba à Ben Ali* (Paris: Presses de Sciences po, 2003), 294.

⁸⁷ Rogler, “Harakat An-Nahda and Islamic Movements in Tunisia,”

⁸⁸ Gsuma Gsuma, “مجاز في تاريخ الحركة السياسية ذات الهوية العربية الإسلامية بتونس (Tunus'ta Arap-İslamcı Kimliğe Sahip Siyasi Hareketin Tarihinin Özeti),” içinde *حركة النهضة التونسية: من حركة السجن والمنافي إلى سرّة الحكم (Tunus En-Nahda Hareketi: Hapishaneler ve Sürgünden İktidarın Merkezine)*, ed. Abdel-Dayem Numi (Tunus: El-Burak Basımevi, 2011), 11–27.

⁸⁹ Brecht De Smet, “Dreaming about the lesser evil: Revolutionary desire and the limits of democratic transition in Egypt,” *Workers of the World* 1, 17 (2015), 68-75.

⁹⁰ Shahin, *Political Ascent*, 91.

⁹¹ Hela Yousfi, *Trade Unions and Arab Revolutions: The Tunisian Case of the UGTT* (London: Routledge, 2018), 211.

⁹² Wolf, *Political Islam in Tunisia*, 62.

⁹³ Neil Partrick, “Tunisia,” içinde *Europa Regional Surveys of the World, The Middle East And North Africa 2013*, ed. Christopher Matthews, Helen Canton, Philip McIntyre ve Iain Frame (59th Edition) (New York: Routledge, 2012), 1087-1130.

⁹⁴ Enhaili, “Tunisia,”

İEH'nin toplumsal hareketlilik sürecinde önemli bir örgütsel dinamik olmanın yanı sıra aynı zamanda hareket için stratejik bir siyasi fırsat yapısı oldu.

Öte yandan, rejim eş zamanlı olarak süreç içinde baskısını artırıyordu. Rejim, UGTE'nin üniversite kampüslerinde artan popülaritesini bir tehdit olarak görüp, Şubat 1987'den itibaren UGTE'nin üniversite kampüslerindeki faaliyetlerini baskı altına almaya başladı. Özellikle Nisan 1987'deki tutuklamalardan sonra hapsedilen aktivistlerin sayısı 200'den fazlaydı.⁹⁵ Art arda gelen tutuklamalar ve yargılamalar, hareket içinde bir yanda yasal çerçevede entelektüel revizyonu savunan deneyimli üyeler ile diğer yanda daha radikal ve aktivist genç taraftarlar arasında bir bölünmeye yol açtı.⁹⁶ Bu minvalde, UGTE'nin Burgiba rejimiyle bir kopuş sürecine girmesi, İEH'nin ihtiyatlı kadrolarının ılımlı siyasi duruşuyla zaman zaman çelişti.⁹⁷

Aslında İEH'nin örgütsel dinamikleri 1980'lerde Tunus'taki sol hareketlerle paraleldi ve bu iki hareketin üniversite kampüsleri içindeki etkileşimi bu benzerlikte önemli bir rol oynadı.⁹⁸ İEH, Zeytuna çevresi ile bir organik bir bağ kurdu ve kendisini cami ve üniversitenin tek varisi olarak sundu.⁹⁹ Zeytuna çevresi muhalefet rolünü üstlendi ve Zeytuna öğrencilerinin desteğiyle Burgiba rejiminin politikaları, toplumsal alanda İslam ve Arap karşıtı olarak sunuldu.¹⁰⁰ Bu durum, hareketin Tunus toplumu içindeki marjinal konumuna rağmen İslamcılar bünyesine katmada önemli bir rol oynadı.¹⁰¹ Dolayısıyla İEH'nin güç kazanmasında, hareketin 1989 seçimlerinde bağımsız adaylar aracılığıyla kazandığı siyasi başarının yanı sıra UGTE ile kurduğu güçlü bağ vasıtasıyla inşa ettiği dirençli örgütsel yapısı etkili oldu.

⁹⁵ Wolf, *Political Islam in Tunisia*, 64.

⁹⁶ Kamel Ben Younes (كمال بن يونس), *الإسلاميون والعلمانيون في تونس: من السجون والاضطهاد إلى تحدي*, *حكم البلاد (Tunus'ta İslamcılar ve Laikler: Hapishanelerden ve Zulümden Ülkeyi Yönetme Sınamasına)* (Tunus: Berek Yayın ve Dağıtım, 2012), 82.

⁹⁷ A.g.e., 95–96.

⁹⁸ Camau ve Geisser, *Le Syndrome Autoritaire*, 284–285.

⁹⁹ Mehdi Mabrouk, “Tunisia: The Radicalisation of Religious Policy,” içinde *Islamist Radicalisation in North Africa: Politics and Process*, ed. Goerge Joffe (Abingdon: Routledge, 2012), 48–70.

¹⁰⁰ Tefvik el-Medeni, *تاريخ المعارضة التونسية من النشأة إلى الثورة: الأحزاب القومية واليسارية الإسلامية (Başlangıcından Devrime Tunus Muhalefetinin Tarihi: Ulusal, Solcu ve İslamcı Partiler)* (Tunus: Meskiliani Basımevi, 2012), 35.

¹⁰¹ Mabrouk, “Tunisia,”

3.3. Çerçeveleme Süreçleri: Rejimin Şiddet Uygulaması Karşısında Sol Söylemlere Vurgu

İEH'nin kuruluşuna giden süreçte İslami Cemaat, ülkedeki siyasi sorunlara ve hükümet politikalarına eleştiriler yönelterek, salt kültürel ilkelere odaklanan bir hareket olmaktan çıktı ve Tunus toplumunun siyasi taleplerine odaklanan bir harekete dönüştü.¹⁰² İEH kuruluş bildirisinde, hükümetin diğer siyasi gruplar üzerindeki kontrolünü artırması, sosyo-ekonomik politikalar konusundaki yetersizliği ve uluslararası arenada ülke çıkarlarıyla bağdaşmayan yaklaşımları açıkça eleştirildi.¹⁰³

İEH üyelerine göre, tamamı adil bir toplum inşa etmekte başarısız olan Batıcı ideolojiler lehine İslami değerlerin inkâr edilmesi vahim bir hataydı.¹⁰⁴ Hareketin öncüleri, tespit çerçevelemesi aracılığıyla devlet baskısını ana sorun olarak tanımladı. İEH kadroları, Tunus halkının, toplumun İslami köklerini güçlendirmeyi hedefleyen bir devlete ihtiyaç duyduğuna inanıyordu.¹⁰⁵

İslami hareketlerin toplumsal hareketlilik sürecinde fikirler ve söylemler önemli bir rol oynamaktadır.¹⁰⁶ İEH, çerçeveleme yoluyla farklı alternatifler sunarak rejimin şiddet kullanmasına karşı bir bilinç oluşturmak için sol fikirlere ağırlık verdi. Örneğin, İEH, Ekmek İsyanları esnasındaki protestolarda yolsuzluğu eleştirdi ve ağırlıklı olarak; “Yolsuzlukla mücadele!”, “Sosyal adalete destek!” ve “Meşru yönetim!” gibi sol tandanslı sloganlar kullandı. Nitekim hareketin sloganlarında, UGTT'nin hükümete yönelttiği eleştirilerle büyük benzerlikler bulunuyordu.

İEH, sol hareketlerin insan hakları, sosyal adalet gibi belirli alanlardaki söylemlerini geliştirdi. Bu kapsamda İEH, gençler arasındaki toplumsal

¹⁰² Michael Collins Dunn, “The Al-Nahda Movement in Tunisia: From Renaissance to Revolution,” içinde *Islamism and Secularism in North Africa*, ed. J. Ruedy (New York: St. Martin's Press, 1994), 149-165.

¹⁰³ İkhwan Wiki Veritabanı, “البيان التأسيسي لحركة الإتجاه الإسلامي” (İEH'nin Kuruluş Bildirisi),” Erişim tarihi: 05-09-2022, Web: <https://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=البيان التأسيسي لحركة الإتجاه الإسلامي بتونس>.

¹⁰⁴ Perkins, *A History of Modern Tunisia*, 177-178.

¹⁰⁵ A.g.e., 178.

¹⁰⁶ Carrie Rosefsky Wickham, “Interests, Ideas, and Islamist Outreach in Egypt,” içinde *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz (Bloomington: Indiana University Press, 2004), 231-249; Gwenn Okruhlik, “Making Conversation Permissible: Islamism and Reform in Saudi Arabia,” içinde *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz, (Bloomington: Indiana University Press, 2004), 250-269.

huzursuzluğu siyasi bir fırsat olarak kullandı ve gençlere istihdam garantisi vermek, gençlerin Tunus toplumuyla bütünleşmesini kolaylaştırmak ve onları eğitim yoluyla zorluklara karşı daha iyi hazırlamak gibi umut vaat eden söylemler formüle etti.¹⁰⁷ İEH, 1988'de hareketin tespit çerçevesi ve çözümsel çerçeveleme çabalarını büyük ölçüde geliştirdiği bir dizi deklarasyon yayınladı.

İEH tarafından 4 Mart 1988'de yayınlanan bir deklarasyonda, siyasi davaların ve tutuklamaların hareket üzerindeki olumsuz yansımaları ele alındı.¹⁰⁸ Bu deklarasyonda, İEH, siyasi yargılamalar ve tutuklamalarla ilgili mevcut sorunları tanımlama yoluyla tespit çerçevesi çabalarını geliştirdi. Ayrıca İEH, bu deklarasyonda altı çözüm önerisi listeleterek çözümsel çerçeveleme çabalarını da boyutlandırdı. Birincisi, hükümetin demokrasi niyetindeki samimiyeti göstermesi amacıyla siyasi af çıkarmaktı. İkincisi, siyasi arenada ulusal diyalogu tesis edecek bir demokrasi kültürü inşa etmektir. Üçüncüsü, milletvekilliği seçimlerinin özgürlüklere saygı duyulan bir ortamda yapılmasıydı. Dördüncüsü, sendika krizini çözmek ve işçilere yasal haklarını vermektir. Beşincisi, UGTE'nin kanunen tanınmasıydı. Son olarak, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarının çözümünde, tek siyasi partinin egemenliği yerine, toplumun tüm kesimlerinin aktif katılımının sağlanması ve sorunların demokratik bir ortamda diyalog yoluyla çözülmesi vurgulandı.

9 Mart 1988'de İEH Siyasi Büro Üyesi Habib El-Louz imzalı bir deklarasyonda yine İEH'nin yaşadığı sorunlardan bahsedildi ve bu sorunların yol açtığı zararlar anlatıldı.¹⁰⁹ İEH, Tunus'ta "devlet terörü" olduğunu ve bunun bir sonucu olarak İEH'nin hayatta kalma mücadelesinde onlarca kayıp verdiğini ve binlerce tutuklamayla karşı karşıya kaldığını beyan etti. Bu kapsamda İEH, rejimin polis vb. devlet enstrümanlarını kullanarak yürüttüğü şiddet içerikli baskı pratiklerini temel bir problem olarak belirledi. Dolayısıyla bu deklarasyonda İEH, devlet terörü terimini kavramsallaştırarak önemli bir tespit çerçevesinde bulundu. Ayrıca, söz konusu deklarasyonda, İEH'nin kişisel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik yedi talep yer aldı. İlk olarak, İslamcı siyasi tutukluların cezaevlerinden salıverilmesi istendi. Devlet güvenlik mahkemeleri tarafından açılan anayasaya aykırı davaların

¹⁰⁷ Mohamed Elhachmi Hamdi, *The Politicisation of Islam: A Case Study of Tunisia* (Boulder: Westview Press, 1998), 183.

¹⁰⁸ Ennahdha Memory Veritabanı, "1988 04 مارس الإسلامي. بيان حركة الاتجاه الإسلامي. (İEH Deklarasyonu, 4 Mart 1988)."

¹⁰⁹ Ennahdha Memory Veritabanı, "1988 09 مارس الإسلامي. بيان حركة الاتجاه الإسلامي. (İEH Deklarasyonu, 9 Mart 1988)."

iptali talep edildi. Hareketin maruz kaldığı rejim kaynaklı sorunların toplum nezdinde ifşa edilmesi ve insan haklarının gözetilmesi istendi. 29/87 ve 108/81 sayılı anayasaya aykırı kararların iptali talep edildi. Sürgüne gönderilenlere af getirilmesi istendi. Son olarak, Siyasi Partiler Kanunu'na istisna teşkil eden uygulamalara son verilmesi talep edildi. Ancak hareketin yönelttiği talepler, rejim nezdinde cevapsız kaldı.

İEH Siyasi Büro Üyesi Habib El-Louz tarafından 10 Mart 1988'de imzalanan bir deklarasyonda, rejim kontrolündeki hapisane yönetiminin baskıcı uygulamalarından bahsedildi.¹¹⁰ Bu deklarasyon, hareketin tespit çerçevelemesi çabalarını geliştirmesi açısından belki de en önemlisiydi, çünkü tutuklu İEH üyelerinin cezaevlerinde karşılaştıkları güçlükler, cezaevlerinin isimleri ve cezaevlerinde karşılaşılan temel sorunlar da dahil olmak üzere açıkça detaylandırılıyor ve hapisane hücrelerinin içindeki baskı derecesi önceki bölümde belirtildiği üzere gözler önüne seriliyordu.

İEH, 6 Haziran 1988'de İEH Siyasi Büro Üyesi Habib El-Louz tarafından imzalanan başka bir deklarasyon yayınladı.¹¹¹ İEH, bu deklarasyonda hükümetten beklentilerini beş ana madde altında açıkladı. İlk olarak, İEH, siyasi suçlar için genel af ilanını, İEH'ye zarar veren yasa ve kararların kaldırılmasını ve ülkedeki tüm siyasi hareketlere güvence verilmesini istedi. Hareket, milletvekili seçimlerinin tamamen sivillerin katılımıyla düzenlenmesini talep etti. İEH, rejim partisi ile devlet aygıtının ayrıştırılmasını, yargının bağımsızlaştırılmasını ve özgür basın/medyanın desteklenmesini istedi. Hareket, ekonomik kalkınmanın sağlanması için gerekli tüm araçların kullanılmasına izin verilmesini talep etti. Son olarak, Filistin Davası başta olmak üzere Mağrip'te Arap birliğinin sağlanması için gerekli adımların atılması ve İslam ümmetinin İsrail ve ABD'ye karşı birlikte hareket etmesinin desteklenmesi çağrısında bulunuldu.

İEH'nin bu deklarasyonu, hareketin hükümetten beklentilerini en sistematik şekilde dile getirdiği bir manifesto niteliğindedir. İEH, daha önceki deklarasyonların yanı sıra rejim partisi ile devlet aygıtının ayrıştırılması, yargının bağımsızlaştırılması ve özgür basın/medyanın desteklenmesi gibi yeni çözümler ortaya koydu. Bu bağlamda İEH, söz konusu deklarasyon ile çözümsel çerçeveleme çalışmalarında önemli bir ilerleme kaydetti. İEH'nin bu dönemde yayınladığı deklarasyonlar,

¹¹⁰ Ennahdha Memory Veritabanı, “1988 بيان حركة الاتجاه الإسلامي, 10 مارس 1988 (İEH Deklarasyonu, 10 Mart 1988),”

¹¹¹ Ennahdha Memory Veritabanı, “6 جوان 1988 بيان الذكرى السابعة لحركة الاتجاه الإسلامي, 6 جوان 1988 (İEH'nin Yedinci Yıldönümü Deklarasyonu, 6 Haziran 1988),” Erişim tarihi: 12-01-2023, <https://ennahdha-memory.com/بيانات/بيانات الاتجاه الإسلامي و النهضة/#gsc.tab=0>.

çerçeveleme süreçlerini geliştirerek hareketin halkla olan bağıını büyük ölçüde kuvvetlendirdi.

4. Sonuç

Bu makalede, Tunus'ta İEH'nin resmi otorite gözünde görünür olmaktan imtina eden bir yapıdan siyasi bir partiye geçiş süreci ve toplumsal hareketliliği incelenmiştir. Bu bağlamda İEH, SSM uygulanarak mezkûr modelin üç ana faktörü ekseninde analiz edilmiştir. Kurumsallaşmış siyasi sistemin kapalı olması kapsamında, İEH yasal olarak tanınmamıştır. Ancak rejim, belirli dönemlerde harekete karşı gayriresmi bir hoşgörü göstermiş ve bu durum hareket tarafından siyasi fırsat yapısı olarak kullanılmıştır. Bu minvalde, hareketin siyasal eylemleri, kurucu özellikleri olan kolektivizm, pragmatizm ve esneklik temelinde boyutlanmıştır. Devlet aygıtının baskıcı uygulamalarını siyasi fırsat olarak değerlendiren İEH'nin pragmatik ve esnek çerçeveleme çabaları, devletin yarı-otoriter yapısıyla müzakere yürütebilmesinde etkili olmuştur. Bu anlamda İEH, öncülü olan İslami Cemaat'ten farklı olarak Tunus halkını kucaklayan yeni siyasi fikirler üretebilmiştir.

Rejim, İEH'yi yasal bir siyasi parti olarak tanımamış, bunun yerine hareketi siyasi bir tehdit olarak görmüştür. Ancak rejimin İEH'ye yönelik baskısı siyasi fırsatlar yaratmış ve hareketin Tunus toplumunun çıkarları için mücadele eden kolektif bir eylem olma iddiasını güçlendirmiştir. Tunus rejimi, özellikle 1980'lerin ortalarında yolsuzluk, işsizlik ve adaletsizlik nedeniyle halk genelinde bir toplumsal huzursuzlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda, rejim, siyasal alanı liberalleştirmek zorunda kalarak İEH'ye siyasi fırsatlar sağlamış, bu da harekete yönelik gayriresmi hoşgörünün oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Rejim, İEH'yi yasal olarak tanımasa da muhalefetteki sol hareketleri dengelemek için, af yasası ilan ederek ve hareketin belirli zamanlarda faaliyet göstermesine izin vererek periyodik olarak harekete örgütlenme alanı açmıştır.

Başlarda ahlaki ve dini konulara odaklanan bir hareket olarak gelişim gösteren İEH'nin siyasallaşması, süreç içerisinde tabanını alt sınıflardan popüler mahallelere doğru genişletmesine izin vermiştir. Gayriresmi örgütsel dinamikleri, hareketin içinden ve dışından karizmatik öğretmenler ve kanaat önderleri arasında fikirlerin yeni nesillere aktarılmasına yardımcı olan çok boyutlu bir ağ oluşturmuştur. Bu durum, İEH'yi Tunus rejimine karşı aktif bir protesto aracına dönüştürmüştür.

Tunus'taki daralan siyasi fırsatlara rağmen, İEH etkisini ve tabanını genişletebilmiştir. Hem Ekmek İsyanları (1984) hem de Ulusal Pakt (1987), harekete karşı gayriresmi hoşgörü seviyesini artırmıştır. Bu anlamda hareket, devletin baskı eğilimine rağmen Kur'an kursları, dergiler, camiler ve mescitler gibi gayriresmi kuruluşlar aracılığıyla ağ kurmayı başarmış ve gayriresmi mahalle yapılanması yoluyla yeni aktivistler kazanabilmiştir. Özellikle öğrenci kanadının örgütsel dinamikleri, üniversite öğrenci birlikleri ve yurtlar aracılığıyla fevkalade bir toplumsal hareketlilik işlevi görmüştür. İEH'nin üniversite kampüslerindeki öğrenci kanadı, hareketin siyasi alandan dışlanmasını büyük ölçüde dengelemiştir. Nitekim İEH, UGET'e karşı yeni bir İslamcı üniversite öğrenci birliği olan UGTE'yi kurmayı başarmıştır.

Ayrıca, Tunus toplumu içindeki İslamcıların muhafazakâr aile yapısı hareketin örgütsel dinamikleri açısından önemli bir rol oynamıştır. Her İslamcı karı-koca, İEH'nin toplumsal hareketliliğinde sorumluluk almıştır. Aile, Tunus'ta İEH için birincil toplumsal araç işlevi görmüş ve İEH'ye stratejilerini uygulaması için siyasi fırsatlar sağlayan önemli bir örgütsel dinamik olmuştur. Bu bağlamda, hareket içi evlilikler, rejimin baskısı karşısında İEH'ye sadakatlerini pekiştiren İslamcı aileler arasında akrabalık yoluyla ittifaklar kurarak harekete birçok siyasi fırsat sağlamıştır.

İEH bu dönemde rejimin şiddet uygulamalarına karşı bilinç oluşturmak için insan hakları, sosyal adalet vb. sol söylemleri kullanmıştır. Hareketin öncüleri, tespit çerçevelemesi aracılığıyla rejimin baskısını ana sorun olarak tanımlamıştır. Hareket, siyasi davalar ve tutuklamalarla ilgili zorlukların yanı sıra tutuklu İEH üyelerinin cezaevlerinde karşılaştıkları sorunları tespit çerçevelemesi aracılığıyla açıkça dile getirmiştir. Ayrıca yolsuzluk, işsizlik ve adaletsizlik gibi ülkenin temel sorunları İEH kadroları tarafından tespit çerçevelemesi yoluyla deklarasyonlar aracılığıyla vurgulanmıştır.

İEH, çözümsel çerçeveleme yoluyla siyasi suçlar için genel af, rejim partisi ile devlet aygıtının ayrılması, yargının bağımsızlığı ve özgür basın/medya gibi yaratıcı çözümler belirlemiştir. Son olarak İEH, hareketin çoğulculuk ve toplumun tüm kesimlerini demokratik sürece dâhil etmeyi kapsayan demokrasi taahhüdünü girdiği her platformda motivasyonel çerçeveleme aracılığıyla vurgulamıştır. Bu tarz-ı siyaset, hareketin ilerleyen dönemlerdeki mücadelesinde ve 2011 ayaklanmaları sonrasında siyasi zaferinde büyük bir rol oynamıştır.

Kaynakça

Albrecht, Holger and Eva Wegner. “Autocrats and Islamists: Contenders and containment in Egypt and Morocco.” *Journal of North African Studies* 11, 2 (2006): 123–141.

Alexander, Christopher. “Opportunities, organizations, and ideas: Islamists and workers in Tunisia and Algeria.” *International Journal of Middle East Studies* 32, 4 (2000): 465-490.

Alexander, Christopher. *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*. London: Routledge, 2010.

Allani, Alaya. “The Islamists in Tunisia between confrontation and participation: 1980-2008.” *The Journal of African Studies* 14, 2 (2009): 257-272.

Benford, Robert and David Snow. “Framing processes and social movements: An overview and assessment.” *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 611–639.

Bessis, Sophie and Souhayr Belhassen. *Bourguiba: Un si long regne (1957-1989)*. Paris: Japress, 1989.

Botha, Anneli. *Terrorism in the Maghreb: The Transnationalisation of Domestic Terrorism*. Pretoria/Tshwane: Institute for Security Studies, 2008.

Boudreau, Vincent. “State Repression and Democracy Protest in Three Southeast Asian Countries.” içinde *Social Movements: Identity, Culture and the State*, David S. Meyer, Nancy Whittier ve Belinda Robnett, 28-46. New York: Oxford University Press, 2002.

Boulby, Marion. “The Islamic challenge: Tunisia since independence.” *Third World Quarterly* 10, 2 (1988): 590-614.

Burgat, Francois. *The Islamic Movement in North Africa*. Translated by William Dowell. Austin: University of Texas Press, 1993.

Camau, Michel and Vincent Geisser. *Le Syndrome Autoritaire: Politique en Tunisie de Bourguiba à Ben Ali*. Paris: Presses de Sciences Po, 2003.

Davenport, Christian. "The promise of democratic pacification: An empirical assessment." *International Studies Quarterly* 48, 3 (2004): 539-560.

De Smet, Brecht. "Dreaming about the lesser evil: Revolutionary desire and the limits of democratic transition in Egypt." *Workers Of The World* 1, 17 (2015): 68-75.

Dhoukar, Hedi. "Bourguiba contre les islamistes." *Jeune Afrique* 1395 (1987): 28-32.

Dunn, Michael Collins. "The Al-Nahda Movement in Tunisia: From Renaissance to Revolution." içinde *Islamism and Secularism in North Africa*, ed. John Ruedy, 149-165. Washington: Macmillan, 1996.

Dursun, Hatice Rumeysa. "Tunus'ta otoriter yönetim ve İslamcı hareketin doğuşu: Burgiba dönemi üzerine bir değerlendirme (1956-1987)." *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, 1 (2017), 132-157.

Dursun, Selim. "Rejim güvenliği ve Tunus dış politikası." *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, 2 (2017): 103-135.

Edwards, Bob and John D. McCarthy. "Resources and Social Movement Mobilization." içinde *The Blackwell Companion to Social Movements*, ed. David A. Snow, Sarah A. Soule ve Hanspeter Kriesi, 116-152. Oxford: Blackwell Publishing, 2004.

el-Mansuri, Velid. *الاتجاه الإسلامي وبورقبيية: محكمات من لمن؟ (İslami Eğilim ve Burgiba)*. Tunus: 1988.

el-Medeni, Tevfik. *تاريخ المعارضة التونسية من : الأحزاب القومية واليسارية الإسلامية (Başlangıcından Devrime Tunus Muhalefetinin Tarihi: Ulusal, Solcu ve İslamcı Partiler)*. Tunus: Meskiliani Basımevi, 2012.

Enhaili, Aziz. "Tunisia." içinde *Guide to Islamist Movements*, ed. Barry Rubin, 391-405. New York: M.E. Sharpe, 2010.

Gamson, William A., Bruce Fireman, and Steven Rytina. *Encounters with Unjust Authority*. Homewood, IL: Dorsey Press, 1982.

Gsuma, Gsuma. "مجاز في تاريخ الحركة السياسية ذات الهوية العربية الإسلامية بتونس" (Tunus'ta Arap-İslamcı Kimliğe Sahip Siyasi Hareketin Tarihinin Özeti)." içinde *حركة النهضة التونسية: من السجون والمنافي إلى سرّة الحكم (Tunus En-Nahda Hareketi: Hapishaneler ve Sürgünden İktidarın Merkezine)*, Abdel-Dayem Numi (Editör), 11–27. Tunus: El-Burak Basımevi, 2011.

Hamdi, Mohamed Elhachmi. *The Politicisation of Islam: A Case Study of Tunisia*.

Boulder: Westview Press, 1998.

İmami, Abdullah. *تنفيذ الإرهاب في العالم الإسلامي: أنموذج النهضة (İslam Dünyasında Terörün İnfazı: Nahda Modeli)*. Tunus: Ed-Dar Et-Tunisi li En-Nashr, 1992.

Jenkins, J. Craig. "Resource Mobilization Theory and the study of social movements."

Annual Review of Sociology 9, 1 (1983): 527-553.

Jeribi, Jalloul. *الهوية في تونس العهد الجديد (Tunus'ta Kimlik, Yeni Dönem)*. Tunus: El-Vikala Et-Tunisiyye li El-İttisal El-Hariji, 1992.

Karawan, Ibrahim A. "Political Parties Between State Power and Islamist Opposition." içinde *Between the State and Islam*, ed. C.E. Butterworth ve I.W. Zartman, 158-

183. Washington and Cambridge: Woodrow Wilson Center Press, Cambridge

University Press, 2001.

Keddie, Nikki R. "The Islamist movement in Tunisia." *Maghreb Review* 1, 1 (1986): 26–39.

Mabrouk, Mehdi. "Tunisia: The Radicalisation of Religious Policy." içinde *Islamist Radicalisation in North Africa: Politics and Process*, ed. Goerge Joffe),

48-70.

Abingdon: Routledge, 2012.

Maddy-Weitzman, Bruce. "The Islamic challenge in North Africa." *Terrorism and Political Violence* 8, 2 (1996): 171-188.

Maktuf, Lütfi. *Tunus'u Kurtarmak: Çalınan Arap Baharı*. Çev. Fikret Erkut Emcioğlu. İstanbul: Modus Kitap, 2013.

McAdam, Doug. *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

McAdam, Doug. "Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions." içinde *Comparative Perspectives on Social Movements/Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, ed. D.McAdam, J.McCarthy ve M.Zald, 23-40. New York: Cambridge University Press, 1996.

McAdam, Doug, John D. McCarthy, and Mayer N. Zald. "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes – Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements." içinde *Comparative Perspectives on Social Movements/Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, ed. D.McAdam, J.McCarthy ve M.Zald, 1-20. New York: Cambridge University Press, 2008.

McCarthy, John and Mayer N. Zald. "Resource mobilization and social movements: A partial theory." *American Journal of Sociology* 82 (1977): 1212-1241.

McCarthy, Rory. "Re-thinking secularism in post-independence Tunisia." *The Journal of North African Studies* 19, 5 (2014): 733-750.

McCarthy, Rory. *Inside Tunisia's al-Nahda, Between Politics and Preaching*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2018.

McCarthy, Rory. "Islamism, party change, and strategic conciliation: Evidence from Tunisia." *Party Politics* 0, 0 (2023): 1–11.

Meyer, David S. "Protest and political opportunities." *Annual Review of Sociology*, 30 (2004): 125-145.

Mohammad, Haifa A.. "الإسلاميون في تونس بين المعارضة والسلطة" Tunus'ta Muhalefet ve İktidar Arasında İslamcılar." *دراسات دولية (Diraset Düveliyye)* 58 (2013): 19-48.

Murphy, Emma C. *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*. London: Macmillan Press, 1999.

Okruhlik, Gwenn. "Making Conversation Permissible: Islamism and Reform in Saudi Arabia." içinde *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz, 250–269. Bloomington: Indiana University Press, 2004.

Partrick, Neil. "Tunisia." içinde *Europa Regional Surveys of the World, The Middle East And North Africa 2013*, ed. Christopher Matthews, Helen Canton, Philip McIntyre ve Iain Frame (59th Edition), 1087-1130. New York: Routledge, 2012. Passy, Florence. "Social Networks Matter. But How?" içinde *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, ed. M.Diani ve D.McAdam, 21-48. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Perkins, Kenneth. "Playing the Islamic Card: The Use and Abuse of Religion in Tunisian Politics." içinde *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, ed. Nouri Gana, 58-80. Scotland: Edinburgh University Press, 2013.

Perkins, Kenneth. *A History of Modern Tunisia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Ritter, Daniel P. *The Iron Cage of Liberalism: International Politics and Unarmed Revolutions in the Middle East and North Africa*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Rogler, Lutz. "Harakat An-Nahda and Islamic Movements in Tunisia." içinde *Islamic Movements of Europe: Public Religion and Islamophobia in the Modern World*, ed. Frank Peter ve Rafael Ortega, 50-58. London: I.B.Tauris, 2014.

Shahin, Emad Eldin. *Political Ascent: Contemporary Islamic Movements in North Africa (State, Culture, and Society in Arab North Africa)*. Colorado: Westview Press, 1997.

Tarrow, Sidney. *Power in Movement: Social Movements, Collective Action, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Tilly, Charles. *From Mobilization To Revolution*. Mass: Addison-Wesley Publishing Company, 1978.

Tilly, Charles. *Social Movements, 1768-2004*. Paradigm Publishers, 2004.

Touraine, Alain. *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.

Walton, John and David Seddon. *Riot and Rebellion: Political Responses to Economic Crisis in North Africa, Tunisia, Morocco and Sudan*. Norwich: School of Development Studies, University of East Anglia, 1986.

Waltz, Susan. "The Islamists challenge in Tunisia," *Journal of Arab Affairs* 3 (1984): 99-105.

Waltz, Susan. "Islamist appeal in Tunisia." *Middle East Journal* 40, 4 (1986): 651-670.

Wickham, Carrie Rosefsky. "Interests, Ideas, and Islamist Outreach in Egypt." içinde *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz, 231-249. Bloomington: Indiana University Press, 2004. Willis, Michael J. *Politics and Power in the Maghreb: Algeria, Tunisia and Morocco from Independence to the Arab Spring*. New York: Oxford University Press, 2012.

Wolf, Anne. *Political Islam in Tunisia, The History of al-Nahda*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Younes, Kamel Ben. *الإسلاميون والعلمانيون في تونس: من السجون والاضطهاد إلى تحدي حكم البلاد (Tunus'ta İslamcılar ve Laikler: Hapishanelerden ve Zülümden Ülkeyi Yönetme Sınamasına)*. Tunus: Berek Yayın ve Dağıtım, 2012.

Yousfi, Hela. *Trade Unions and Arab Revolutions: The Tunisian Case of the UGTT*. London: Routledge, 2018.

Zahreddine, Saleh. *الحركات والاحزاب الاسلامية وفهم الآخر (İslamcı Hareketler ve Partiler ve Ötekini Anlamak)*. Beyrut: Dar al-Safi, 2012.

Zald, Mayer and John McCarthy. *Social Conflict and Social Movements*. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1987.

Zhang, Chuchu. *Islamist Party Mobilization, Tunisia's Ennahda and Algeria's HMS Compared, 1989–2014*. London: Palgrave Macmillan, 2020.

İnternet Kaynakları

Ennahdha Memory Veritabanı. "بيان توضيحي من حركة الاتجاه الإسلامي, 16 يناير 1983 (İEH'nin Açıklayıcı Deklarasyonu, 16 Ocak 1983)." Erişim tarihi: 08 Ocak 2023. <https://ennahdha-memory.com/>
يان توضيحي من حركة الاتجاه الإسلامي حول الاعتقالات الجديدة/بيانات الاتجاه الإسلام والنهضة #gsc.tab=0.

Ennahdha Memory Veritabanı. “تحية النضال والسمود لشعبنا البطل، باريس، 6 جانفي، 1984”

(Kahraman Halkımızın Mücadelesine ve Azmine Selam Olsun, Paris, 6 Ocak 1984).” Erişim tarihi: 14 Ocak 2023.

https://ennahdha-memory.com/-/بيان_حول_احداث_الخيز-

[#gsc.tab=0.25جانفي1984/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة](https://ennahdha-memory.com/-/بيان_حول_احداث_الخيز-#gsc.tab=0.25جانفي1984/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة)

Ennahdha Memory Veritabanı. “الذكرى الرابعة لحركة الاتجاه الإسلامي، 6 يونيو، 1985”

(İEH'nin Dördüncü Yıldönümü Deklarasyonu, 6 Haziran 1985).” Erişim tarihi: 10 Ocak 2023.

https://ennahdha-memory.com/بيان_ذكرى_التأسيس_6_جوان1985/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة/#lg=1&slide=3

Ennahdha Memory Veritabanı. “بيان حركة الاتجاه الإسلامي، 02 مارس 1988 (İEH Deklarasyonu, 2 Mart 1988).” Erişim tarihi: 10 Ocak 2023.

<https://ennahdha-memory.com/>

[#gsc.tab=0.02_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة](https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0.02_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة)

Ennahdha Memory Veritabanı. “بيان حركة الاتجاه الإسلامي، 4 مارس 1988 (İEH Deklarasyonu, 4 Mart 1988).” Erişim tarihi: 7 Ocak 2023.

<https://ennahdha-memory.com/>

[#gsc.tab=0.04_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة](https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0.04_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة)

Ennahdha Memory Veritabanı. “بيان حركة الاتجاه الإسلامي، 9 مارس 1988 (İEH Deklarasyonu, 9 Mart 1988).” Erişim tarihi: 14 Ocak 2023.

<https://ennahdha-memory.com/>

[#gsc.tab=0.09_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة](https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0.09_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة)

Ennahdha Memory Veritabanı. “بيان حركة الاتجاه الإسلامي، 10 مارس 1988 (İEH Deklarasyonu, 10 Mart 1988).” Erişim tarihi: 08 Ocak 2023.

<https://ennahdha-memory.com/>

[#gsc.tab=0.10_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة](https://ennahdha-memory.com/#gsc.tab=0.10_مارس1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة)

Ennahdha Memory Veritabanı. “بيان الذكرى السابعة لحركة الاتجاه الإسلامي، 6 جوان، 1988”

(İEH'nin Yedinci Yıldönümü Deklarasyonu, 6 Haziran 1988).” Erişim tarihi: 12 Ocak 2023. https://ennahdha-memory.com/بيانات_1988/بيانات_الاتجاه_الإسلامي_و_النهضة/#gsc.tab=0.

Ikhwan Wiki Veritabanı. “البيان التأسيسي لحركة الإتجاه الإسلامي” (EH'nin Kuruluş Bildirisi).” Erişim tarihi: 05 Eylül 2022. https://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=البيان_التأسيسي_لحركة_الإتجاه_الإسلامي_بتونس.

Extended Abstract

This article analyzes the social mobilization process of the MTI, the predecessor of the al-Nahda Movement, in Tunisia from 1981 to 1989. The article examines why and how the MTI emerged; founded a political party, created distinct goals different from other movements in Tunisia, and showed remarkable moderation, pragmatism and flexibility in its preferences of alliance, strategies and policies. The article analyzes the MTI in accordance with the Social Movement Theory, and in this context, applies the PPM. The article contributes to literature through examining mobilization in a non-Western semi-authoritarian political setting by applying the PPM, as well as uncovering the changing and transforming political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes.

The first chapter provides a brief introduction to the topic for the reader, and lists the main reasons why this study has been conducted. In the second chapter, the literature review of the social movements is presented to the reader. The PPM, which constitutes the main theoretical basis of the article, is examined, in detail. In this respect, the main features of the three basic factors of PPM -political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes- are analyzed, and the roadmap how these three factors are applied to the MTI case is shared with the reader through diagrams and mindmaps, which have been constructed by the author. In this context, it is aimed to create a picture in the mind of the reader for the next chapter, where the main findings of the article are shared.

In the third chapter, first of all, a brief information about the MTI is given. In the three sub-chapters of the third chapter, the three main factors of PPM, which are political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes, are analyzed by applying them to the MTI case. In the first sub-chapter, state repression, closure of the institutionalized political system and elite allies are addressed as political opportunity structures. In this respect, the Bread Riots (1984) and the National Pact (1987) are analyzed, in detail, as the most prominent political opportunities. The main reason behind this is that these political opportunity structures provide informal tolerance to the MTI via official pardons allowing the movement to operate at certain times.

In the second sub-chapter, informal neighbourhood organizations, such as Qur'an courses, magazines, mosques and masjids, are addressed as organizational dynamics. In addition, the organizational capacity of the student wing, which provides an extraordinary social mobilization via

university student unions and dormitories, is analyzed, in detail. In this vein, the movement's success in establishing a new university student union, UGTE, against UGET is thoroughly examined. Furthermore, the role of the conservative family structure of Tunisian Islamists in the movement mobilization is highlighted.

In the third sub-chapter, the movement's adaption of leftist discourses are addressed as framing processes. The MTI uses leftist rhetorics, such as human rights, social justice, in order to to raise awareness against the regime's use of violence. In this respect, the movement identifies state repression, corruption, unemployment and injustice as main problems, and articulates the challenges associated with political trials and detentions through diagnostic framing. The MTI identifies creative solutions, such as amnesty, separation of the regime party and state apparatus, independence of the judiciary and free press/media, through prognostic framing. Finally, the movement emphasizes its commitment to democracy and pluralism through motivational framing.

Finally, in the fourth chapter, the article is concluded. Briefly, focusing on the MTI case, the article argues that an Islamist movement can survive and mobilize its base via political opportunity structures, organizational dynamics and framing processes through moderation despite a state repression. The study adapts a qualitative research method. In addition to the original primary sources, such as Arabic party documents; secondary sources, such as academic publications, magazines, articles, books, newspapers and memoirs, are also used in the article.